

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

Liber secundus.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

A Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTULLIANI AD VXOREM, DE MA-

TRIMONIO CVM GENTILIBVS,

Liber secundus.

ROXIME² tibi, dilectissima in Domino conserua, quid¹ feminae san-

cta, matrimonio quacunq[ue] sorte adempto, sectandum sit, vt potui, profectus sum. Nunc ad secunda consilia conuertamur, respectu hu-

mana infirmitatis, quarundam exemplis admonentibus, quae⁴ di-

uortio, vel mariti excessu, oblata continentiae occasione, non modo abiecerunt opportunitatem tanti boni, sed ne in nubedo quidem rur-

sum disciplinae meminisse voluerunt, vt in Domino potissimum nube-

rent. Itaque mihi confusus est animus, ne qui te nuper ad vniuiratus & viduitatis perseue-

rantiam hortatus sum, nunc mentione nuptiarum, proclium tibi labendi ab altioribus faciam. Quod si integre sapis, certe scis id seruandum tibi esse, quod sit vtilius. Quod vero

difficile est, & non sine necessitatibus & hoc⁶ maximum propositum vitae supremi praesi-

di, nec mihi de isto quoque referendi ad te causa fuissent, nisi grauiorem meam sollicitu-

dinem comprehendissem. Nam quanto grandis est continentia carnis, quae⁷ viduitatem ministrat, tanto si non sustineatur, ignoscibilis videri potest. Difficilium enim facilis est

venia. Quanto autem nubere in Domino⁸ perpetrabile est, vti nostrae potestatis, tanto culpabilis est non obseruare quod possis. Eo accedit, quod Apostolus de⁹ viduis quidem &

innuptis, vt ita permaneant suadet, cum dicit: Tantum in Domino, iam non suadet, sed

exertè iubet. Igitur in ista maxime specie nisi hoc sequimur, periclitamur: Quia suam impune

quid negligas, quam iustum, quod illud de consilio veniat, & voluntati proponatur: hoc autem de potestate descendat, & necessitate obligetur: illic libertas, hic contumacia delinquere videatur. [11 Igitur cum quaedam istis diebus nuptias suas de Ecclesia tol-

leret, id est, Gentili coniungeretur: id que ab aliis retro factum recordaret, miratus aut ipsarum petulantiam, aut consiliatorum prauaricationem, quod nulla scriptura eius facti licentiam proferrent, Nunquid, inquam, de illo capitulo sibi blandiuntur, prima ad Corin-

thios, vbi scriptum est: Si¹² quis frater infidelem habet uxorem, & illa matrimonio consentit, ne dimittat eam. Similiter mulier fidelis, infideli nupta, si consentaneum maritum experitur, ne dimiserit eum. Sanctificatur enim infidelis vir a fidei vxore, & infidelis vxor a

fideli marito: ceterum immundi essent filij vestri. Hanc monitionem fors fidelibus in-

iuinctis simpliciter intelligendam putent, etiam infidelibus nubere licere, qui ita interpretantur. Absit vt sciens se circumscribat. Ceterum manifestum est scripturam istam eos fi-

deles designare, qui in matrimonio Gentili inuenti a Dei gratia fuerunt, secundum verba ipsa: Si quis inquit, fidelis vxore habet infidelē. nō dicit, vxore ducit infidelem: ostendit ia

in matrimonio agentem mulieris infidelis, mox gratia Dei conuersum perseuare cum vxore debere: scilicet propterea, ne¹⁴ qui fidem consecutus, putaret sibi deuertendum esse ab aliena iam & extranea quodammodo femina. Adeo & rationem subiicit in pace nos vocari a Domino, & posse infidelem a fideli per vsum matrimonij lucriferi. Ipsa etiam clausula hoc ita intelligendum esse confirmat, Vt quisque ait, vocatur a Domino, ita perseue-

CAP. I.

1. Cor. 7.

vbi supra.

CAP. II.

1. Cor. 7.

Ibidem.

vbi supra.

Ibidem.

TULLIANUS
in stati onibus
MELI,
V.
36.

ueris dictum istud, onerosum est: & iubet & suadet, & præcipit & hortatur, & rogat & comminatur.¹⁶ detractata & exerta sententia est, & ipsa sui breuitate fecunda. Sic solet. Diuina vxor, statim obserues. Quis enim alius possit pericula multa, & vulnera fidei in huiusmodi nuptiis quas prohibet Apostolus prouidisse: & primò quidem carnis sancte in carne Gentili inquinamentum præcauisse? Hoc loco dicit aliquis, Quid ergo refert inter eum qui in matrimonio Gentilis à Domino allegitur, & olim, id est, ante nuptias fidelem, vt non proinde carni suæ caueant: alter arceatur à nuptiis infidelis, alter in his perseuerare videtur: cur si à Gentili inquinamur, non & ille disungitur, quemadmodum iste non obligatur? Respondebo si spiritus dederit, ante omnia allegans Dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quàm omninò disungi: denique perseuerandi necessitatem, hæc causa, continentiam verò commendat. Habet igitur ille perseuerandi necessitatem, hæc porro etiam non nubendi potestatem. Tum si secundum scripturam qui in matrimonio Gentilis à fide deprehenduntur, ac propterea non inquinantur, cum ipsis alij quoque sanctificentur: sine dubio isti, qui ante nuptias sanctificati sunt, si extraneæ carni commiscantur, sanctificare eam non sint deprehensi. Dei autem gratia illud sanctificat, quod inuenitur. Ita quod sanctificari non potuit, immundum est: quod immundum est, cum sancto non habet partem, nisi vt de suo inquinet & occidat. [¹⁷ Hæc cum ita sint, fideles Gentilibus matrimonia subeuntēs, ¹⁸ stupri reos esse constat, & ¹⁹ arcendos ab omni cōmunicatiōe fraternitatis, ex litteris Apostoli dicentis, cum eiusmodi nec cibum sumendum, At non quid ²⁰ tabulas nuptiales de illo apud tribunal Domini proferemus? Et matrimonium illud contractum allegabimus quod veruit ipse? Non adulterium est quod prohibetur: non in primum est extranei hominis admissio? Minus templum Dei violat: minus membra Christi cum membris adulteræ commiscet? Quod sciam, non sumus nostri, sed pretio empti: ut quali pretio? sanguine Dei. Lædentes igitur carnem istam, eum ledimus. De proximo qui sibi voluit ille qui dixit, delictum quidem esse extraneo nubere, sed minimum, cum deposita carnis iniuria ad Dominum pertinentis, omne delictum voluntarium in Domino no grande sit? Quanto enim potestas vitandi fuit, tanto contumaciæ crimen oneratur. Recenseamus nunc cetera pericula & vulnera, vt dixi, fidei ab Apostolo prouisa, non tantum tantum, verum etiam ipsius spiritus, molestissima. Quis enim dubitet obliterari quod die fidem commercio infidelis? Bonos corrumpunt mores, confabulationes male: quam magis ²¹ coniunctus, & indiuiduus vsus. Quæuis mulier fidelis Dominum obseruasse est. Et quomodo potest duobus dominis deseruire, Domino, & marito, adde Gentilibus? Gentilem enim obseruando Gentilia exhibebit, formam, ²² extructionem, munditiam seculares, blanditias turpiores, ipsa etiam matrimonij secreta maculosa: non vt per se detratè transiguntur. [²³ Sed viderit qualiter viro officia pendat. Domino certe non potest pro disciplina satisfacere habens in latere diaboli seruum, procuratorem Domini ad impedienda fidelium studia & officia. Vt ²⁴ si statio facienda est, maritus de die cedendum erit, nunquam magis familiaris occupatio adueniat. Quis enim finat coniugium suam ²⁶ visitandorum fratrum gratia, vicatim aliena & quidem pauperiora quæ que reperia circuire? Quis nocturnis conuocationibus, si ita oportuerit, à latere suo eximi libere feret? Quis denique ²⁷ Solemnibus Paschæ abnoctantem securus sustinebit? Quis in carcerum iuium Dominicum illud, quod infamant, sine sua suspitione dimittet? Quis in carcere ad ²⁹ osculanda vincula martyris reptare patietur? iam verò alicui fratrum ad osculum aduenire? aquam sanctorum pedibus offerre? de cibo, de poculo inuadere, desiderare, in parte habere? Si & peregrè frater adueniat, quod in aliena domo hospitium: Si cui largietur erit, horreum, ³⁰ proma, præclusa sunt. [³¹ Sed aliqui sustinent nostra, nec obsequium mus: quòd beneficium eorum est, si quid operamur. Non potest se dicere nescire, qui libet: aut si cælatur quia non sustinet, timetur. Cum autem scriptura vtrunque mandet, ³² sine alterius conscientia, & sine nostra pressura operari Domino: nihil inter est in parte delinquas, aut in conscientia mariti, si sit vt patiens: aut in conflictatione tui, dum tatur impatiens. Nolite, inquit, margarita vestra porcis iactare, ne conculcent ea, & ³³ conuersi vos quoque evertant. Margarita vestra, sunt quotidiana cōuersationis insignia. Quæ to curaueris ea occultare, tanto suspectiora feceris, & magis cauenda Gentili curiolam

CAP. III.

I. Cor. 5.

I. Cor. 3.

I. Cor. 6.

Ibidem.

I. Cor. 15.

Matth. 6.

CAP. IIII.

CAP. V.

Matth. 5.

2. Cor. 9.

Matth. 7.

A Latebís ne tu, cum ³⁴ lectulum, cum corpusculum tuum signas, cum aliquid immundum flatu expuis, cum etiam per noctem exurgis oratum, & ³⁵ non Magiæ aliquid videberis operari? Non sciet maritus ³⁶ quid secreto ante omnem cibum gustes? Et ³⁷ si sciuerit, panem, non illum credit esse qui dicitur. Et hæc ignorans quisque, rationem simpliciter sustinebit, sine gemitu, sine suspitione panis an veneni? Sustinent quidem, sed ut inculcent, ut inludant huiusmodi foeminis: quarum arcana in periculum quod credunt feruent, si forte lædantur, ipsi sustinent: quarum dotes, obiectione nominis, mercedem silentij faciant, scilicet apud arbitrum spiculatorem litigaturi. Quod pleræque non prouidentes, aut re ex cruciata, aut fide perditâ recensuerunt. [³⁸ Moratur Dei ancilla cum Laribus alienis, & inter illos omnibus demonum, omnibus sollennibus regum incipiente anno, incipiente mense, nidore thuris agitabitur. Et procedit de ianua laureata & lucernata, ut de nouo consistorio libidinum publicarum. Discumbit cum marito in ³⁹ sodalitiis, sæpè in popinis. Et ministrabit nonnunquam iniquis, solita quondam sanctis ministrare. Et non hinc præiudiciû damnationis suæ ⁴⁰ ad cognoscet? Eos obseruabit quos erat iudicatura. De ⁴¹ cuius manu desiderabit? de cuius poculo participabit? Quid maritus suus illi, vel marito quid illa cantabit? Audiat sanè, ⁴² audiat aliquid Dei cœna, de taberna, de gehena. Quæ Dei mētio: quæ Christi inuocatio? ubi ⁴³ fomenta fidei de scripturarû interlectione? ubi spiritus refrigeriû? ubi diuina benedictio? Omnia extranea, omnia inimica, omnia damnata ⁴⁴ ad terendam salutem, à Malo immissa. [⁴⁵ Hæc si eis quoque uenire possint quæ in matrimonio Gentilis fidẽ adeptæ morantur, tamen exculantur, ut in ipsis deprehensæ à Deo, & iubentur perseverare, & sanctificantur, & spem lucracionis accipiunt. Si ergo ratum est apud Deum matrimonium huiusmodi, cur non prosperè cedat, ut & à pressuris, & angustiis, & impedimentis, & inquinamentis non ita laceffatur, iam habens ex parte diuinæ gratiæ patrocinium? Nam & ad aliquam virtutem cœlestem documentis dignationis alicuius uocata, terrori est Gentili, quo minus sibi obstrepat, minus sciat, minus speculetur. Sensit magnalia, vidit experimenta. Scit meliorem factam, sic & ipse ⁴⁶ candidatus est timoris. Ita facilius huiusmodi lucrifunt, in quos Dei gratia consuetudinem fecit. Ceterum aliud est, vltro & sponte in prohibita descendere. Quæ Domino non placent, utique Dominum offendunt, utique Malo se inferunt. Hoc ⁴⁷ signi erit ut solis, quod solis Petitoribus placet nomen Christianum, ideò inueniuntur qui tales non exhorreat, ut ⁴⁸ exterminent, ut arripiant, ut à fide excludant. Habes causam, qua non dubites, nullum huiusmodi matrimonium prosperè decurri, à Malo conciliatur, à Domino verò damnatur. [Ad ⁴⁹ hoc quæramus an iure, quasi reuera ⁵⁰ despectatores diuinarum sententiarum. Nonne ⁵¹ quique domini & disciplinæ tenacissimi seruis suis foras nubere interdicitur: scilicet ne in lasciuiam excedant, officia deserant, dominica extraneis promant? Nonne insuper censuerunt ⁵² seruituti vindicandas, quæ cum alieno seruo post dominorum denunciationem in consuetudine perseverauerunt? Seueriores habebuntur terrenæ disciplinæ cœlestibus præscriptis? ut Gentiles quidem extraneis iunctæ, libertatem suam amittant: nostræ verò diaboli seruos sibi coniungant, & in statu suo perseverent. ⁵³ Scilicet negabunt sibi à Domino per Apostolum eiusdem denunciatum. Quam huius amentiarum causam detineam, nisi fidei imbecillitatem pronam semper in concupiscentiam secularium gaudiorum? Quod quidem plurimum in lautioribus deprehensum est. Nã ⁵⁴ quanto diues aliqua est commatrona nomine inflata, tanto capacem domû oneribus suis requirit, campum in quo ambitio decurrat. Sordent talibus Ecclesiæ. ⁵⁵ Difficile in domo Dei diues, ac, si quis est, difficile cœlebs. Quid ergo faciunt? Vnde nisi à diabolo maritû petant ⁵⁶ bonum exhibendæ sellæ, & ⁵⁷ mulabus, & ⁵⁸ cinerariis peregrinæ proceritatis? Christianus ista etiam diues fortasè nõ præstet. Quæso te, Gentilium exempla proponas tibi. Pleræque & genere nobiles, & re beatæ, pessimis de ignobilibus & mendicribus simul, coniunguntur, aut ad luxuriam inuentis, aut ad licentiam expetitis. Nonnullæ se libertis & seruis suis conferunt, omnium hominum existimatione despecta, dum modo habeant à quibus nullum impedimentum libertatis suæ timeant. Christianam fidelem fideli re minori nubere piger, locupletiores futuram in viro paupere? Nam si pauperum sunt regna cœlorum, quia diuitum non sunt, plus diues in paupere inueniet maiore dote. Sit illa ex æquo in terris, quæ in cœlis forsitan non erit. [⁵⁹ Dubitandum, & inquirendum, & identidem deliberandum est, an ideò sit inuestis dotibus cui

CAP. VI.

CAP. VII.

1. Cor. 7.

CAP. VIII.

2. Cor. 6.

Matth. 5. CAP. IX.

ULLIAN
notati onibus
MELI
V
16

Deus censum suum credidit. Vnde sufficiam ad enarrandam foelicitatem eius matrimonij
 6° quod Ecclesia conciliat, & 6¹ confirmat oblatio, & ob signatum angeli renunciant, patre
 rato habet? 6² Nam nec in terris filij sine consensu patrum ritè & iure nubent. Quale
 iugum Fidelium duorum vnus spei, vnus voti, vnus disciplinæ, eiusdem seruitutis
 Ambo fratres, ambo conserui, nulla spiritus carnisve diferetio. Atquin verè duo in car-
 ne vna. Vbi caro vna, vnus & spiritus. Simul orant, simul voluntant, & simul ieiunia
 transigunt, alterutro ducentes, alterutro hortantes. In 6³ Ecclesia Dei pariter, in conue-
 bio Dei pariter. In angustiis, in refrigeriis, neuter alterum cælat, neuter alterum vitat.
 neuter alteri grauis est. Liberè æger visitatur, indigens sustentatur. Eleemolynæ sine tro-
 namento, 6⁴ Sacrificia sine scrupulo, quotidiana diligentia sine impedimento. Non futu-
 signatio, non trepida gratulatio, non muta benedictio: sonant inter duos Psalmi &
 Hymni, & mutuò prouocant quis melius Deo suo canet. Talia Christus videns & au-
 diens gaudet. His pacem suam mittit. Vbi duo, ibi & ipse; vbi & ipse, ibi & Malus non
 est. Hæc sunt quæ 6⁵ Apostoli vox illa sub benignitate intelligenda nobis, relquit. Hoc
 tibi suggere, si opus fuerit. His te ab exemplis quarundam reflecte. Non licet aliter fide-
 libus nubere: & si liceret, non expediret.

Math. 18.
1. Cor. 7.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM AD VXOREM SECVNDVM.

1. DE MATRIMONIO CVM GENTILI-
BVS.] Istud titulo adiunximus, vt notit Lector libri ar-
gumentum. Cui similem locum etiam habet B. Cypria-
nus lib. Testimon. 3. ad Quirin. cap. 62. hoc titulo: Ma-
trimonium cum Gentilibus non iungendum; vbi
& adlegat tum locum 1. Corin. 7. quem hic vrgit Au-
gust. Tantum in Domino, tum & alias scripturas Tob.
6. Genes. 24. 1. Esdr. 10. Reg. 3. cap. 11. Epistol. 1.
& 2. Corin. 6. Qui etiam lib. de lapsis, inter crimi-
na collocat: Iungere cum infidelibus vinculum ma-
trimonij; ad quem locum Patrum similes sententias ad-
notauimus num. 21. infra adhuc aliquot citaturi. cap. 1.
& 3. aduersus Magdenburgenses, qui perperam in-
ter errores Tertulliani collocare non verentur, quod di-
cat: Iupri reos fideles Gentilium matrimonia sub-
euntes.

CAP. I.

2. Proximè tibi, dilectissima in Domino con-
serua, &c.] Caput hoc primum inscriptum: Quod
tantum in Domino, id est Christiano, nubend-
dum præcipiat Apostolus. Quem locum 1. Corin. 7.
non modo ita interpretantur Tertullianus hic & in-
fra lib. de Monogam. & B. Cyprianus vbi supra, verum
etiam B. Ambrosius & reliqui Latiorum in eius loci
commentariis, B. Hieronymus lib. 1. aduers. Iovinianum
hunc locum imitatus. Vbi etiam adlegat 2. Corin.
6. Nolite iugum auerere cum infidelibus; & præter
scriptura loca mox citata etiam locum Malachia: Pol-
luit enim sanctam Domini, & dilexit, & habuit
filiam Dei alieni. Ex eo autem quod hoc capite Ter-
tullianus permittit vidua secundas nuptias, dummo-
dò in Domino, id est Christiano, nubat, colligunt
rectè Magdenburgenses, quom hunc librum scri-
beret, nondum incidisse in heresim de damnata Diga-
mia.

3. fœminæ sanctæ.] Hoc est (inquit Rhemanus
Christiana, vt infra cap. 2. Permisserat sanctis ve-
gò nubere. Item: carnis sanctæ in carne Gentili
inquinamentum; & in lib. præcedente. cap. 6. de
rum planè & arduum continentia sanctæ fœmi-
næ. Nam olim Christiani vocabantur sancti. Nam
sanctissimi dicti Episcopi. Quem titulum ex accu-
rate retinuit Pontifex Romanus. Similiter iterum in-
fra cap. 3. & penes sanctos dixit, ac cap. 6. sancti
sanctis ministrare. Appellatione haud dubie de-
pra ex illo 1. Corin. 7. Aui qui filij vestri immunda-
sent, nunc verò sancti sunt, iuxta interpretationem
Chrysof. & Ambrosij in Commentariis, qui
lib. de Anima infra Tom. sequ. sanctitatis candidi-
quam apertiss. appellat, vitore quom Apolloniam
nondum baptizatis loquatur.

4. diuortio, vel mariti excessu.] Sancti huius
eius intelligendus, quippe quom suam sententiam
plicet infra his verbis lib. de Monogam. Tom. 1. Re-
pudiatis non permitteret nubere aduersus
num præceptum. vbi, & lib. 4. aduers. Iu-
Tomo sequent. hac de re latius, contra eos qui
rem hunc Tertulliano impingunt, quasi ille
rit licitum repudiatis nubere potissimum in Do-
mo.

5. proclium tibi labendi ab altioribus
Proclium (inquit Rhemanus) hoc est proclium
ansam ruina præstern.

6. & hoc maximum propositum.]
esse (inquit idem) figura Græca, hoc est
dum maximum propositum, id est, non
posita est in matrimonio, tanquam in
dio vita commodius transigenda, quom
auctoritatis & solatiij causa mulieri necesse
est.

7. quæ viduitatem ministrat.] Similiter
Apolog. c. 2. quæ vos aduersus formam, &c.

CAP. III.

stret. ubi aliquid de hac phrasi diximus, Adnot. nostris num. 29.

8. perpetrabile.] In bonam partem & proprie hic accipitur perpetrabile. Nam (teste Teste) Perpetrat, qui peragit, perficit. Hinc Tacuimus in Tenore: Perpetrare precibus imperia.

9. de viduis quidem & innuptis.] Ominio sic hoc restitui, tum quod infra c. 2. hunc ipsum locum citans dicit: Ille igitur Apostolus sanctus, qui viduas innuptas integritati perleuare mauult; tum quod non modo Latine legatur. Dico autem non nuptis & viduis, bonum est illis, si sic permanerint: sed & Græcè τοῖς ἀγαθῶν ἡμεῶν τῶν ἡμεῶν, maxime quæ infra l. de Cast. Tom. 5. etiam sic legat. Alioquin enim nihil ad institutum faceret.

10. exerte iubet.] Exerte (inquit Rhenan.) id est, clare & expresse. Sic paulo post etiam c. 2. exerta sententia. Qui addit eo loco: Quia suauim impune quid negligas quam iustum subaudiri: magis. Cuiusmodi locutione multas congestas ab eodem habes supra lib. ad Mart. c. 2. h. 15.

CAP. II.

11. Igitur quum quadam, &c.] Capiti huic titulum datus: Quid sibi velit Apostolus ubi de viro agit infideli, & vxore fideli. Quem adeo Apostoli loci pulcherrime explicat, in quo eum imitantur plerique Græcorum & Latinorum Commentarij, & B. Hieronym. lib. 1. aduers. Iouinian. Ignoscat (inquit) Apostolus infidelium coniunctioni, que habentes maritos, in Christum postea crediderunt; non his que Christiane essent, nupsent Gentilibus. Atqui nuptias de Ecclesia tollere, pro eodem habet ac: Gentili coniungi, eo quod fidem alteri, nempe Gentili, dando, Christianis eripere videtur.

12. Siquis frater infidelem habet vxorem, &c.] Quod hic: frater, mox ab Auctore vertitur fidelis, de quo plura Apolog. cap. 39. Atqui ibi: & illa matrimonio consentit; Paraphrasticè reddit quod ad verbum ex Græca vertit nosse Interpret: & hæc consentit habitare cum illo. cum quo magis conuenit quod mox reciprocè de viro subditur: si consentaneū maritum experitur. Que interim illi conformiter legitur. Similiter mulier fidelis: unde apparet olim etiam Græcè lectum fuisse, ἡμεῶν τῶν ἡμεῶν pro eo quod nunc duntaxat: ἡμεῶν τῶν ἡμεῶν. Accipit denique ceterum, pro alioquin, more Iureconsultorum, & nominatim Vlpiani, l. si finita. §. postea. D. De damno infecto. Paulo post accipitur ceterum proprie ab Auctore, pro verbo, de quo diximus ex Zephyro supra ad Apolog. cap. 1.

13. Hanc monitionem, fors fidelibus iniunctis.] Fors, pro sorte, hic accipitur ab Auctore. Atqui etsi i. edit. legat: iniunctis, magis placet vulgata confirmata MS. cod. Vat. 3. iniunctis, ut accipiatur pro: non iniunctis.

14. ne qui] Pro: ne quis (inquit Rhenan.) quemadmodum alibi frequentiss.

15. Mulier defuncto viro.] Etiam hoc Paraphrasticè transferens defungi, pro dormire, quod & Græcè & Latine est apud Apostolum his verbis: Quod si dormierit vir eius, familiariss. scriptura phrasi, ut ex Concordantijs Bibliorum manifestissimum est.

16. detractata & exerta sententia est. Nouns (inquit Rhenan.) huius verbi vsus detractata. Sic l. de Virg. veland. Nec detractamus, quare non & puerum nominari. Compositum pro simplici.

17. Hæc quum ita sint, fideles Gentilium matrimonia subeuntes, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: Quod accendi sint à communicatione fraternitatis, matrimonia cum infidelibus contrahentes.

18. stupri reos.] Perperam hoc inter errores Tertuliani receperunt Magdenburgenses, uti etiam supra adnotauimus num. 1. Nam haud absimiliter B. Hieron. lib. 1. aduers. Iouinian. At nunc (inquit) plerique contententes Apostoli inuisionem, inunguntur Gentilibus: & templa Christi idolis prostituunt, nec intelligunt se corporis eius esse partem, cuius & costæ sunt. Sic etiam B. Ambrosius alicubi.

19. & arcendos ab omni communicatione fraternitatis.] Ita excommunicationem Ecclesiasticam circumscribit, de qua videt Lector Adnot. nostras in B. Cyprian. Epistol. 38. num. 10. & supra Apolog. cap. 39. Que quid præterea iniungat, addit ex litteris Apostoli, 1. Cor. 5. nempe: cum eiusmodi nec cibum sumere.

20. tabulas nuptiales.] Syngraphas (inquit Rhenan.) intelligit. Sic Cicero de Oratore: Nam pro tabulis, & contra tabulas, & pro testibus, vel contra testes, vel separatim dicere solemus, vel de genere vniuerso. Porro Tertullianus hic vititur translatione actuum siue causarum forensium. Siue autem paulo post legamus: ab Apostolo prouisa, cum excussis, siue: prauilla, cum 3. Vatic. MS. cod. perinde est.

21. coniunctus & indiuiduus vsus.] Quum sic legant MS. dicti cod. 2. & ipse Rhenan. in Adnot. probet, magis placet, quam quod ille in Ledit. substituerat, coniunctus, &c.

22. extructionem.] Sic vocat (inquit Rhenan.) exorINATIONEM, siue expolitionem, quam & expictionem appellare solet.

CAP. IIIII.

23. Sed viderit qualiter viro officia pendat, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod Deo satisfacere Gentili viro nupta non possit.

24. Ut si statio faciendâ est.] Stationem plerumque pro stato seiniij die accipi ab Auctore, supra satis ostendimus lib. de Orat. cap. 14. num. 58. & de Cor. milit. num. 11. Hic tamen eo quod illi opponatur condicere ad balneas, videtur accipi sicuti à Rhenano accipitur, & à B. Cyprian. epistol. 41. num. 10. & 42. num. 11. A militia (inquit hic Rhenan.) Romana tractum & usurpatum hoc vocabulum, ut alia multa, hæsit in vsu Christianorū. Faciebant stationem milites, presidium certo loco agerantes. Vnde & stationarij dicti. Christiani, nunc in hac Basilica, nunc in alia conuenientes, nondumquam apud Martyria, hoc est, Martyrum sepulchra, Deum stantes & adrenti precabantur. Stationis vocabulum in hoc sensu non ignorum urbi Romana, ex antiquitate relictum, ipsa etiam obseruatione veteri per manus tradita ac reuera.

25. si procedendum erit.] Similiter (quemadmodum adnotat & Rhenanus) B. Hieronym. ad Eustachium: Martyres tibi querantur in cubiculo tuo, nunquam causa derit procedendi, si semper, quando necesse est, processura sis. Porro Processionum ceremonias antiquas esse vel ex hoc loco colligere potes, certè non contemnendas, si cum adtentione animi & puritate precum peragantur. Quibus adde quod habet idem Rhenan. in argumento, quod processionem Ecclesiasticam refe-

ULLIANUS
notati omnibus
MELLI,
V.
36.

runt Iudaicum populum obuiam Christo factum, & Apostolos exeuntes in mundum uniuersum, cum Christus in caelos ascenderet. Hæc paulo prolixius contra Magdenburgenses, qui Processionum ritum ad Montani ceremonias referunt; quod quam non rectè, vel inde colligere est, quod fiantur alibi librum hunc ante hæresim à Tertulliano conscriptum, uti supra adnotauimus. 2.

26. visitandorum fratrum gratia, &c.] Similiter dixit supra lib. de Cultu fem. cap. 11. Aut imbecillus aliquis ex fratribus visitandus. Atqui ex utroque loco hæc colligit Christianorum veterum officia Rhenanus in lib. de Coron. milit. & hic in argumento, Stationes; ieiunium; processionem; visitationem fratrum, hoc est Christianorum egrotantium; conuocationem nonnumquam nocturnam, sollemnia Pascha, Dominicum conuiuium, consolationem Martyrum in vinculis detentorum, exsecutionem fratrum, abluionem pedum, peregrinationem susceptionem, communionem Eucharistia; Signum crucis, præcationem nocturnam; Eucharistia; priuatim ante omnem cibum degustationem; sacram Christianorum cantillationem.

27. sollemnibus Pascha.] De his vide infra lib. de Coron. milit. cap. 3. De peruigilio uero Paschæ adnotat hunc locum B. Hieron. in argumento Rhenan. Unde reor (inquit) & Traditionem Apostolicam permanisse, ut in die Vigiliarum Pascha ante noctem dimidium populos dimittere non liceat, expectantes aduentum Christi (quem Iudæi tradunt media nocte venturum in similitudinem Egypti temporis) & postquam illud tempus transferit, securitate presumpta festum cunctis agentibus diem. Habet id ille Comment. in Matthæum, in fallor, ad illud cap. 24. Nescitis qua hora dominus uester uenturus sit. Quod haussisse uidetur ex Lactant. lib. 7. cap. 13. ubi inter cetera: Et hæc est nox (inquit) qua à nobis propter aduentum Regis ac Dei nostri peruigilio celebratur. Quæ ipsa uerba paucis immutatis iterum transcripsit B. Isidorus Etymolog. lib. 6. cap. 16. Eiusdem diei sollemnis vigiliarum Paschæ meminit Euseb. histor. Eccles. lib. 6. cap. 25. ac 34. à quo uocatur, ἡ μεγαλὴ τῆς παύσης τῆς νύκτος τῆς εὐαγγελιστικῆς; & ἡ μεγαλὴ τῆς ὑπὸ τῆς τῆς παύσης τῆς νύκτος τῆς εὐαγγελιστικῆς. Eodem pertinet quod Gregor. Nazianz. sermone de Pascha, & Orat. funebri in patrem scribit de nocte diem festum Paschæ præcedente, luminibus & flammis coruscantem. Item B. Gregor. Nyss. Orat. de Pascha, & Eusebius:

Ad temet properant uigilatum conuenientes, Nox lucei. referet funalibus anteferendam, &c.

28. conuiuium Dominicum illud quod infamanti.] De conuiuio Dominico, seu Missa Christianorum, uide supra Adnotat. nostras, lib. de Orat. num. 1. De calumniis uero, quibus illud Gentes infamabant, totis capitibus sexto & septimo Apologietici.

29. ad osculanda vincula martyris reptare.] Quod martyr dicebatur Auctori, etiam qui carcere adhuc includebatur, paratus ad martyrium, supra ostendimus lib. ad Martyras, num. 1. Atqui adnotanda hæc non noua Ecclesie ceremonia, tum de osculandis vinculis martyrum, tum de reptatione ad eadem, ut nemo similes hodie ceremonias contemnat, quæ sunt ad reliquias martyrum. Quæ etiam anti-

quissimas esse ostendunt, qui eandem mentorem sciunt Patres à nobis citari Adnotat. nostra, in epist. 37. B. Cypriani, num. 4. Quibus adde Theodor. de orat. Græc. affect. lib. 8. B. Cyrill. lib. 6. & 10. contra Iulianum, B. Augustin. epistol. 43. contra Max. Madaurensis, ac lib. 20. contra Faustum, cap. 4. & 21. Eodem pertinet Epitheta Reliquis Sanctorum attributa, quibus appellantur Sanctæ BB. Hieronymo & Ambrosio, suscipienda cum omni honore & amplectenda, à Basilio Ancyrano Syn. 7. Act. 1. Honoranda à B. Hieronymo aduers. Vigil. Veneranda à Rufino, Eccles. hist. lib. 2. cap. 28. Quis qui ornant, tuentur, uenerantur, propinquis sanctorum dicuntur à Gregor. Nyss. Orat. in Theodor. quos adtingere eiusmodi donum, ut supra voto nihil magis optari possit, eodem teste ibidem, quæ omnes cum summo gaudio circumstant, benedictas sapientes, ac secum referre anima corporique remedia, & perinde ac uiuæ essent, amplectuntur, & ore delectantur, sicuti idem ibidem. Cur enim non honoretur, inquit Ambros. serm. 93. fideles, quos reuerentur dominus? Quis ergo nobis det (inquit Chrysost. homil. 22. epistol. ad Roman.) circumfundit corpori Pauli, & cetera. Eodem enim possunt (inquit Gregorius Nazianz. contra Max. contra Iulianum) tacta siue uenerata, quæ anima ueneranda sanctificationis societatem assumit.

30. proma, præclusa sunt.] Intelligit (inquit Rhenan.) cellas promas siue promptuaras, in quibus seculenta reponuntur, & unde cum opus est, per promum condium depræmuntur. Lib. de Regor. carnis. Epistol. Esaiam cap. 26. legit: Populus meus introit in cellas promas, pro quo nos in ueteri Bibliorum uersione benimus. Vade populus meus, intra in cubitibus tuas, quæ locum exponens: Sepulchra (inquit) erunt cellas promæ. & addit: Cur cellarum promatum populi uocabulo usus est, & non alicuius loci receptum nisi quia in cellis promis caro salita & usum temporata seruatur, deprimenda illine suo tempore illi. Vides igitur quid hic intelligat per proma.

CAP. V.

31. Sed aliqui sustinent nostra, nec oblitiscuntur, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod Gentes non expedit nostra nosse.

32. & sine alterius conscientia, & sine alicuius preflura operari Domino.] Prioribus uerbis ad illud ad illud Matth. 6. Adrendite ne iustitiam uestram faciatis coram hominibus. Posterius uero ad illud, 2. Cor. 9. Non ex tristitia aut necessitate.

33. & conuerti uos quoque euerunt.] Quod uerbum transfuit quod Græcè est: ἡμεῖς ἑαυτοὺς ἐκείνους ὡς ἡμεῖς, pro eo quod noster interpretatur: parati uos conuerti ad uitam. Cane; & canes conuerti dirumpunt, saltem iuxta posteriores editiones: nam in antiquis non habetur. Certe ne B. Cyprianus legit, huiusmodi scripturam citans, lib. aduers. Demetr. & 13. Testimonium ad Cyrill. cap. 50. hoc titulo: Sacramentum fidei non esse perueniendum. Qui etiam modo legit: ne forte conuerti pedibus suis, modo inculcent, Auctorem hic huiusmodi. Nam inculcare eodem significata accipi adnotauimus eiusdem Cyprian. lib. ad Demetr. n. 3. & supra lib. de Patientia dicit Auctor: tentationes uascat. c. 15.

34. quum lectulum, quæ copulculum tuum, &c.] De more hoc crucelignati antiqui etiam dicitur.

stianis vstrato, vide infra Adnot. nostras in cap. 3. lib. de Coron. milit. Ergo (inquit Rhenanus) quod loco citato dixit: cubilia, hic lectulum vocat. Simile est etiam illud Auctoris infra sub finem: non fartuua lignatio.

35. & non Magia aliquid videberis operari.] Hoc addit ob id quod praemittitur: etiam per nocte exurgis. quippe quod vstratum sit & Magnus, & maxime Matheus mulieribus, de quibus latius infra Tomo sequenti de Anima.

36. quid secretò ante omnem cibum gustes.] Quamquam rectè adlegat tanquam similem locum Rhenanus ex lib. de Coron. milit. in hoc tamen fallitur, quod pro eodem habeat: ante omnem cibum, & quod ibi dicitur: tempore victus; quippe quum hoc potius significet prandij seu cenæ tempus; verum correspondet potius illud quod ibidem subiicitur: antelucanis cœtibus. Atque de more hoc Eucharistiam domum portandi, & secreto gustandi, vide Adnot. nostras supra l. de Orat. n. 1.

37. Et si sciuerit, panem, non illum credit esse qui dicitur.] Facit etiam hic locus ad confirmationem veritatis corporis Domini in Eucharistia, de qua supra dicto l. de Orat. c. 6. n. 2. 3. & infra l. 4. adu. Marc.) quia hinc patet non esse panem communem, sed iuxta quod est Matth. 6. super substantialem.

CAP. VI.

38. Moratur Dei ancilla cum Laribus alienis, &c.] Titulum huic capiti datus: Quod non possit non Gentilium sollempnia obsecrare Gentili viro iuncta. Atque de Laribus vide Adnot. nostras Apolog. num. 188. cap. 13. De sollempniis Regum sine Cesarum (nam etiam Regum nomen Cesaribus tribuitur) si Rhenano credendum, B. Hieronymus ibidem n. 461. ac de ianuis laureatis & lucernatis, num. 464. De quibus etiam tractat Auctor lib. de Idolol. cap. 15.

39. in sodalitatibus.] Collegia (inquit Rhenanus) Gentilium vniuersi. Eadem mensa sodales oriuntur, unde & Graeci ομοσπλαστα dicitur sodalitates. Cato apud Ciceron. lib. de Senect. Sodalitates autem (inquit) me Quæstore constituta sunt sacris idæis Magnæ matris acceptis. Epulabatur igitur cum sodalibus. Porro Licinia lex olim aduersum sodalicia lata est ad vitandam popularium suffragiorum corruptelam.

40. ad cognoscet.] Hoc verbo (inquit idem) etiam in alijs libris usus est Auctor.

41. De cuius manu desiderabit:] Facit ad huius intellectum quod habet infra c. 3. de Coron. milit. Sacramentum Eucharistia non nisi de manu Præfidentium fumimus; vbi ea de re plura.

42. audiat aliquid Dei cenæ, &c.] De more hoc canendi præsertim in Ecclesia, & tempore cenæ Dei seu sacrificij (non ut perperam Rhenanus cenæ Christiani inominis: nam indicatur illud infra sub finem, dum dicitur: sacrificia sine scrupulo.) vide supra Tom. 1. Adnotat. nostras ad illud Apolog. cap. 39. num. 5. 20. Prouocatur in medium Deo canere. Quid autem caneretur, indicat infra sub finem: Sonant (inquit) inter duos Psalmi & hymni, & mutuò prouocant quis melius Deo suo canet.

43. vbi fomenta fidei de scripturarum interlectione: vbi spiritus refrigerium? vbi diuina benedictio? Non pertinere istud duntaxat (vri adnotat Rhenanus, ad Psalmos & Hymnos, patet ex eiusdem Apolog. verbis istis: eodem enim nullo ante: Coimus ad scripturarum diuinarum commemorationem, &c. tam & ex illis infra Tom. sequenti, lib. de Anima: Jam

verò prout scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur. Pertinent enim illa omnia ad diuersas Missæ partes, prout etiam adnotauimus lib. de Orat. num. 1. Atque adeo: diuina benedictio referri debet potius ad consecrationem Eucharistia, quam ad benedictionem Dei, quæ fit per Psalmos & Hymnos.

44. adterende salutis.] Sic ex MS. 3. & partim I. edit. quæ habebat: adterrenda, pro eo quod substituit Rhenanus: abterrenda.

CAP. VII.

45. Hæc si eis quoque euenire possint, quæ in matrimonio Gentilis fidem adeptæ morantur, &c.] Huic capiti inscriptionem dedimus: Quod alia sit ratio earum quæ cum Gentili matrimonio ante baptismum iunctæ sunt. Nam plurali numero hæc lego cum Latinio, eo quod sequitur: excusantur, iubentur, sanctificantur, accipiunt. Sive autem legas cum I. edit. vidit expedimenta, sive cum excusis alijs, & MS. experimenta, perinde est.

46. candidatus est timoris, &c.] Hoc est (inquit Rhenanus) paulatim imbibit & appetere dicitur timorem Domini, qui initium est sapientia iuxta Psalmographum. Est autem elegantiss. dictum: candidatus timoris, translatione sumpta ab ambientibus olim Romæ magistratum, indutus candida veste. Etque hæc est causa, cur Apostolus noluit deserui maritum Gentilem. Ex cohabitatione enim & ipsa paulatim fiet Christianus.

47. Hoc signi erit vt solis, &c.] Hoc est (inquit Rhenanus) hæc re peculiariter sunt insignes & notabiles. Agit autem de procijs matronarum Christianarum, quas ipse Petitores vocat. Quia ipse interim mihi non satisfacit, mecum cogitet Lector Antiquarius, quomodo locus, quem corruptum patet, posuit restitui; nam ex MS. 3. mederi non licuit. Fortassis accipit illud: vt solis, ac si dicat: sole clarior, vt erum si omittatur illud: vt solis, constabit sensus.

48. vt exterminent.] Exterminare (inquit Rhenanus) propriè est extra terminos & fines territorij sine possessionis aliquem eicere & propellere. Sic lib. de Velandis virgin. dixit: mulierem ream esse angelorum exterminatorum, eiectos illos sentiens de sedibus celestibus ob amorem & libidinem mulierum. Hieronymus, ad Eustachium: Explosis igitur & exterminatis his quæ nolunt esse virgines, sed videri. Vbi exterminatis plus est quam explosis. Exterminare est, quod Germani sua lingua vocant: verbannen, id est, extra-bannum eicere, quam vocem Augustus Abbas Francicarum legum interpretes, quas de Germanico sermone in Latinum vertit: Forbannen reddidit. Vnde Forbanniti in legibus Longobardorum & Alemannorum & reliquarum gentium nominis Germanici. Tum sensus erit, vt exterminent, hoc est, vt de possessione fidei Christiana decedant. Quæ etiam rectè adnotat: decurri verbum esse Tertullianum. Nam iterum cap. sequi. dixit: in quo ambitio decurrit.

CAP. VIII.

49. Ad hoc queramus an iure, quasi reuera, &c.] Caput hoc inscribimus: Quod etiam de iure eiuſcemodi matrimonia rata non sint. ac si dicat: Si sententias diuinas despiciamus, queramus an vel de iure liceant eiuſcemodi matrimonia.

50. Despectatores.] Hoc est (inquit Rhen.) contempseres. Sic enim usurpat: despectare, vt paulo post: omnium hominum exiftimatione despectandum.

TULLIANUS
notati omnibus
MELLI,
V.
36.

51. Nōne quique domini, &c.] Quum hoc peculiariter iure interdictum non reperiatur, videtur pertinere ad SC. Claudianum, de quo mox.

52. Seruituti vindicandas, quæ cum alieno seruo, &c.] Planè sic castigandus hic locus, pro vindicandos, qui, ex coniectura & Francisci Balduini, suis ad me missis litteris, & Latinij, eo quod Senatusconsultum Claudianum, ad quod alludit, sciamus id non nisi de mulieribus censuisse. Coniungitur eadem castigatio necessariò etiam ex verbis sequentibus: vt Gentiles quidem extraneis iunctæ, libertatem suam amittant. Antiquatum fuit SC. illud à Iustiniano Imperatore Cod. lib. 7. tit. De Senatusconsulto Claudiano tollendo, cap. 24. & Institut. De success. libert. sublat. quæ fuit per SC. Claudian. §. fin. Vbi interim indicat, non modò dominorum denunciationem, sed & iudicium sententias prærequisitas fuisse, antequam seruituti vindicarentur. Vlpianus tamen consentiens Tertulliano, solum denunciationis dominorum meminit, Fragm. tit. 11. Sic enim habet: Maxima (inquit) capitis diminutio est, per quam & vultus & libertas amittitur, veluti quum mulier alieno seruo se iunxerit denuntiant domino, & ancilla facta fuerit ex Senatusconsulto Claudiano. Disputatur autem inter doctores, à quo SC. Claudianum dictum, an à Claudio Imperatore, an verò à Pallante Claudij liberti, nomine patroni, Claudio appellato, quem eius relationis Auctorem fuisse Tacitus scribit lib. 12. Vixit, videtur primò in vltimo tempore Vespasiani, de quo sic scribit Suetonius cap. 11. Libido atque luxuria nullo coercente immoluerat. Auctor itaque Senatus fuit, vt quæ se alieno seruo iunxisset, ancilla haberetur. Sed de his satis, quæ accepta me debere fateor eruditiss. I. C. D. Hadriano Puffio, primo apud Duacenses Iuris Civilis Antecessori.

53. Scilicet negabunt sibi à Domino per Apostolum eiusdem denuntiatum.] Ironiam esse, rectè adnotauit Rhenanus. Nam haud dubiè adludit ad illud supracitatum ex B. Hieronym. 2. Corint. 6. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitia cum iniquitate, aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio Christi ad Belial (quò pertinet illud quod paulò ante dixit: nostræ verò diaboli seruos sibi coniungant) aut quæ pars fideli cum infideli?

54. Nam quanto diues est aliqua commatrona.] Sic iterum lego ex 1. edit. cum 3. MS. Vatic. cod. pro eo quod substituerat Rhenan. & matrona, vt sit vox Tertullian. peculiaris, forsassis eodem significatu, quo à Plauto in Casina vocatur, Commatritus, qui vicem mariti supplet. loquitur enim de ea quæ nondum matrona erat, ad est, nondum matrimonio data, sed quæ se pro matrona gerebat.

55. Difficile in domo Dei diues; ac, si quis est, difficile cælebs.] Adludit ad c. 19. Matthæi, vbi non modò dicitur: Diues difficile intrabit in regnum cælorum; sed præterea etiam de cælibatu: Non omnes capiunt verbum hoc.

56. bonum exhibendæ sellæ.] Id est (inquit Rhenan.) idoneum ad exhibendam sellam, in qua vel à banulis gestetur, vel iumentis ducentibus vehatur. Vlpianus De legatis tertio: Lecticarij qui solum matremfamilias portabant, cõmentur legato rerum uxoris causa paratarum; item iumenta, vel lectica, vel sella, vel bardones. Plura autem vide supra de sellis, vel lecticis; lib. præced. cap. 4. ad illud: nec Germanicos ba-

iuolos, num. 29.

57. & mulabus.] Repete (inquit idem) bonum, id est, aptum & sufficientem exhibendis mulabus. Vtebantur autem ad vehicula mulabus præsi. Seneca epistol. 88. Vehiculum in quo positus sum, rusticum est, mulæ se viuere ambulando testantur. Eadem epistol. prælopost, de sumptuoso homine loquens: Quid (inquit) ad rem pertinent mulæ saginata, vniuersos calentes quid ista vehicula celata? Lampridius in Commodo Antonino: Dedit & vehicula, cum mulabus, & mulionibus, & iuncturis argenteis, vt ita à cenatio redirent. Atqui hinc confirmatur mea lectica, quam amplexus sum loco libri præcedentis citato, vt legam: Gallicos mulos, pro eo quod alij: Gallicos iunctus.

58. & cineratiis.] Acron (inquit Rhenan.) Grammaticus exponens illud Horatianum primo Sermonum, tyra secunda:

- Mulæ tibi tum officient res,

Custodes, lectica, cinifiones, parasitæ; Cinifiones (inquit) & cinerarij eadem significatione apud Veteres habebantur, ab officio Calanistrorum, id est, veruum in cinere calefaciendorum, quibus matrone capillos crispabant. Cuius rei & Virgilius meminit decessoribus crispatis calido ferro. Dicit autem Cinifiones, ab eo quod in cinerem sunt ad ferrum calefaciendum, quos Cinerarios appellant. Hæc ille. Ceterum quia hic additur regina proceritatis, intelligo quos supra dixit habere Germanos. Eorum enim Gentile fuit capillum à cirros torquere. Hinc lib. de Felice, virg. infra cap. 20. aut cirros Germanorum.

CAP. IX.

59. Dubitandum & inquirendum, &c.] In primò hoc caput hoc titulo insigniuimus: De matrimonio Christiano. Atqui: inuestis, vox Tertullian. prærata, & lib. de Pallio, & alibi frequenter. Translatum (inquit Rhenan.) sumpta ab impubere, qui propria matris dicitur.

60. quod Ecclesia conciliat, &c.] Acron inquit contra matrimonia clandestina; unde iuxta quod Rhenanus dicens verba hæc auctoris litteris scribens, & interpretans illud: quod pater ratò habet, de matrimonio legitè rectè Concilio Tridentino damnata sunt. 24. form. matrim. cap. primo, his verbis: Qui aliter, quam præsentè Parocho, vel alio sacerdote; de ipsius Parocho Ordinarij licentia, & duobus, vel tribus testibus, matrimonium contrahere aduertunt: eos sancta Synodus sic contrahendum omninò inhabiles reddit, & huiusmodi contractus irritos, & nullos esse decernit, prout expressè sententiæ Decreti irritos facit & annullat. Atque etiam Tertullianicum esse: ratò habere, adnotauit Rhenanus.

61. & confirmat oblatio.] Præterquam quod ad sacrificij Christiani probationem pertinet, etiam manifestè est antiqua Christianorum consuetudo, quæ sacrificio confirmabantur nuptiæ. Hinc etià Eusebii in epistol. ad Episc. Africæ, ad quam mihi videtur alludere (quod adeo facit ad eius epistolam auctoritatem) legitimum non sit coniugium, nisi ab ipso per ipsam seminam dominationem habere videtur, & à quibus custoditur, vxoꝝ petatur, & à parentibus, & propinquioribus præsetur, & legibus daretur, & in tempore sacerdotali, vt mos est, cum precibus oblationibus à sacerdote benedicatur, &c. 2. ipsum transcripsit in suum Decretum Gratianus 2. 5. cap. 4. Alter. Vbi etiam de benedictione facit

citatur Concil. Carthag. 4. cap. Sponsus. Quin quod Traditiois eam esse Apostolica significet his verbis consequentibus Euaristum: Aliter enim, ut à Patribus accepimus, & à sanctis Apostolis, eorumque successoribus traditum inuenimus, non fit matrimonium.

62. Nam nec in terris, filij sine cōsensu patrum ritè & iure nubent.] Leges huc pertinentes reperire est Digest. lib. 23. tit. 2. De ritu nuptiarum, cap. Nuptie, Si nepos, si ita pater, Oratione, Nuptie & filius familiās. Quorum saltem 11. & 18. Iuliani, & Papiniani 35. sunt Tertulliano antiquiores, & l. Oratione, Diui Marci meminit, qui etiam Auctorem præcessit. Quin quod antiquiorem fuisse hanc legem Severo & Antonino Imperatoribus, sub quibus vixit Tertullianus, patet ex l. libidem, Qui liberos. Cod. l. 5. tit. 4. De nuptiis. l. 1. Quippe qui leges priores interpretando decreuerunt requirendum arbitrium Præsidis pronuncia, si liberos in potestate habentes, iniuria

prohibuerint uxorem ducere, aut nubere, vel dotem dare noluerint, aut denique inter tutorem, matrem, & propinquos, de eligendo matrimonio non conuenit. Quos interim omnes intelligi de filius familiās nondum emancipatis conuincitur l. Eilius emancipatus. d. Digestorum titulo.

63. In Ecclesia Dei pariter.] Hoc pertinet ad cōfirmationem eius, quod etiam tum Christiani Ecclesias habuerint, de quo supra lib. de Idolol. cap. 7. num. 29.

64. Sacrificia sine scrupulo] Hoc similiter ad cōfirmandum Christianum sacrificium, de quo supra lib. de Orat. n. 1. & de Cultu fæmin. cap. 11. num. 65.

65. Apostoli vox illa sub benignitate intelligenda.] Quum videlicet (inquit Rhenan.) indulgenter loquens mulier (inquit) defuncto viro libera est, cui vult nubat, tantum in Domino. Ceterum vel ex hoc etiam loco patet Librum huc scriptum ante errorem Montanistarum de Monogamia.

ARGVMENTVM LIBRI DE CORONA MILITIS, PER IACOBVM PAMELIVM.

VVM (Romæ quantum ex libri calce apparet) facta esset liberalitas, Donatiui dispensatione Militibus facta, præstantiss. Imp. Cæsarem L. Septimij Severi patris, & M. Aurelij Antonini Caracallæ filij, fortassis ob sollempnia Cæsarium votis decemalibus; Miles Christianus Tribunum accedens, qui Donatium singulis ex ordine erogabat, Lauream castrensem manu gestabat, quam ceteri in capite. Causam expostulatus, quum Christianum se respondisset, non licere sibi coronatum incedere; rufatus suo sanguine in carcerem rapitur. De quo quum varia essent sententia, quasi qui solus videretur inter tot fratres commilitones Christianus, Tertullianus coronari capite Christianos prohibitum; hoc libro latissimè deducit.

Atque imprimis obseruationem eam esse satis auctoratam consensus patrocini, in quam committere delictum sit, quum laudetur fides, quæ antè credit obseruandum esse quàm didicit.

Traditiones enim etiam non scriptas debere recipi, exemplo esse obseruationes sine vllius scripturae in instrumento, in Baptismate; Eucharistia Sacramèto; Oblationibus pro defunctis, pro natalitijs; de non ieiunando die Dominico, de Crucis signaculo in fronte.

Harum & aliarum eiusmodi disciplinarum traditio (inquit) auctrix, consuetudo confirmatrix, fides obseruatix, quibus & ratio patrociniatur. Atque adeo his exemplis renunciari, posse etiam non scriptam traditionem defendi, confirmatam consuetudine, idonea teste ex perseverantia obseruationis; quæ etiam in civilibus rebus pro lege suscipitur.

Deinde hanc Christianam obseruationem etiam naturâ defendi.

Naturalem autem legem, Dei esse in naturalibus tabulis scriptam. Et verò ex origine ipsa, Coronarum usum interdictum, quum Claudius Saturninus libro de Coronis, ab eis significet ortas, quos seculum Deos credidit.

Neque obstare quòd multa alia ab eis prolata, in nostris tamen vsibus, & in Dei rebus deprehendantur; quia meras illa utilitates necessarijs necessitatibus vitæ humanae procurerit, at quæ hunc ordinem exceperint, non conuenire vsibus nostris.

Quis denique (inquit) Patriarches, Prophetes, Leuites, Sacerdos, ἄρχων seu Index, vel postea Apostolus, Euāgelizator, aut Episcopus inuenitur coronatus? neque ipsum Dei templum, nec arca, nec tabernaculum, nec altare, nec candelabrum. Quæ omnia portende-

Ff iij

ULLIAN, notati onibus MELI, 16.